

DPN 5910

Title : समासचक्रम् SAMASA CAKRAM

Run. No. 6601

Cat. No.

Micro. No.

Subject व्याकरण Grammar

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 24 x 12.5

Folios 1-6

Lines (in a page) 8

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor तेजरत्न / फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य

Date: NS / SS / VS / KS 1005

Ruler / place Tejavarāṇa / Phaniṇdra Ratna
Vajracarya

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

— शो समासचक्र समाप्तम् ॥ ॥
शुभ ॥ सम्वत् १००५ वैशाख कृष्ण ३० ऐज ५ गहिमादिने संपूर्णमिति ॥
तेजरत्नेन लिखितं संपूर्णं समाप्तम् ॥ ५०५ ॥

0 cms.

5

10

15

20

समासचक्रम् —
व्याकरणा

फरशीन्दरत्न वज्राचार्य

प्रियेमहि ३३०॥ आशीलिङ् ॥ भृषीष्ट १ भृषीयास्ताम् २ भृषीरन् ३ प्र० ॥ भृषीष्टाः १ भृ
षीयास्ताम् २ भृषीकुम् ३ म० ॥ भृषीय १ भृषीवहि २ भृषीमहि ३ ३०॥ भारिषीष्ट १ भारिषी
यास्ताम् २ भारिषीरन् ३ प्र० ॥ भारिषीष्टा १ भारिषीयास्ताम् २ भारिषीधम् ३ म० ॥ भारि
षीकुम् ३ म० ॥ भारिषीय १ भारिषीवहि २ भारिषीमहि ३ ३०॥ लङ् ॥ अभारि १ अभारिषा
ताम् २ अभारिषत ३ प्र० ॥ अभृषाः १ अभृषाथाम् १ अभृकुम् ३ म० ॥ अभृषि १ अभृष्वहि
अभृष्वहि ३ ३०॥ लङ् ॥ आभारि १ आभारिषाथाम् २ आभारिधम् ३ आभारिकुम् ३
म० ॥ आभारिषि १ आभारिष्वहि २ आभारिष्वहि ३ ३०॥ लङ् ॥ अभारिष्यत १ अभारिष्ये
ताम् २ अभारिष्यत ३ प्र० ॥ अभारिष्यथाः १ अभारिष्येथाम् २ अभारिष्यधम् ३ म०
अभारिष्ये १ अभारिष्यावहि २ अभारिष्यामहि ३ ३०॥ अभारिष्यत १ अभारिष्येताम् २
अभारिष्यत ३ प्र० ॥ अभारिष्यथाः १ अभारिष्येथाम् २ अभारिष्यधम् ३ म० ॥ अ

पूर्वपदार्थप्रधानोऽयमीभावः॥ उत्तरपदार्थप्रधानस्तत्पुरुषः॥ अन्यपदार्थप्रधानो बह्वीहिः॥ उभयपदार्थप्रधानो द्वंद्वः॥ अत्रधातुपुरुषो यथा॥ पथमानपुरुषो द्वितीयातपुरुषस्तृतीयाचतुर्थीपचमीषष्टीसप्तमीतत्पुरुषः॥ नयत्पुरुषश्चेति॥ ॥ पथमानपुरुषो यथा॥ पूर्वः कायः पूर्वकायः॥ अपरः कायोपरकायः॥ ॥ द्वितीयातपुरुषो यथा॥ कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः॥ वक्षः श्रितः वक्षश्रितः॥ द्वारकां प्राप्तः द्वारकाप्राप्तः॥ तृतीयातपुरुषो यथा॥ मासेन पूर्वः मासपूर्वः॥ धान्येनार्थाधान्यार्थः॥ शकुलपाखंडः शंकुलाखंडः॥ ॥ चतुर्थीतत्पुरुषो यथा॥ पुपायदारुः सुपदारुः॥ यशोदायै प्रियः यशोदाप्रियः॥ ॥ पचमी-

स. च

२

सुरुषोयथा ॥ नृसिंहाद्रयं नृसिहभयम् ॥ गगायाः निवृतः ॥ षष्टि ॥ बलस्यानु-
किरणां पतिः रुक्मिणिपतिः ॥ ॥ सप्तमी ॥ अक्षेष्टशौंडः अक्षशौंडः ॥ विशासुकशलः
विशुकशलः ॥ नयनसुरुषोयथा ॥ नदिजः अदिजः ॥ नपियः अपियः ॥ अश्वादन्तः अनन्तः ॥
धर्मविरुद्धोऽधर्मः ॥ पापाभावोऽपापः ॥ नदन्तनदिरुद्धनदभावेष्टनयन्तदशनदभावत
नदिरुद्धः सप्तविधाकर्मधारयः ॥ विशेषणपूर्वपदो विशेष्यपूर्वपदः ॥ विशेषेणोभय
पदः ॥ उपमानपूर्वपदः ॥ उपमानोत्तरपदः ॥ संभावनापूर्वपदः ॥ अवधारणापूर्वपदश्चे
ति ॥ ॥ विशेषनपूर्वपदोयथा ॥ पुल्लिङ्गकर्मधारयः ॥ एकवचनद्विवचनबहुवचनः ॥
कल्याणोत्तमोत्तराश्च कल्याणगुणः ॥ कल्याणोत्तमोत्तराश्च कल्याणगुणो ॥ कल्याण

ग्रह

२

अनेगुणाश्च कल्याणगुणाः॥ त्रिभिर्गकर्मधारयः एकवचनादिवचनबहुवचनः॥ दिवा
चासौवनिताच्चदिव्यवनिताः॥ ॥नपुंसक॥ कर्मधारयसमासः एकद्विवचन
नः॥ नीलंचनत्उत्पलं नीलोत्पल॥ नीलेचनेउत्पलेचनीलोत्पले॥ नीलानिचतानि
उत्पलानिनीलोत्पलानि॥ विशेष्यपूर्वपदोपधा॥ वैय्याकरणाश्चासौख्यसुखिश्चवैय्या
करणाखसुखिः॥ मीमांसकश्चासौउड्डरुश्चमीमांसकदरुः॥ ॥विशेषणोभय
पदोपधा॥ कल्याणश्चासौकांतश्चकल्याणककान्तः॥ उत्स्वानश्चासौप्रतिरोपितश्च
उत्स्वानप्रतिरोपितं॥ सुप्तश्चासौउत्थितश्चसुप्तोत्थितः॥ ॥मीतंचनत्उत्तंचसीतो
त्तं॥ उपमानपूर्वपदोपधा॥ शंखश्चपांडुरःशंखपांडुरः॥ शिलेवशामःशीलीशा

स. च

३

मः॥ अंबुजमिवगौरं अंबुजगौरं॥ ॥ उपमानोत्तरपदोयथा॥ रामश्चंद्रशरामचंद्रः॥ वनि
नालतेव वनिनालताः मुखं कमलमलमिव मुखकमलं॥ ॥ संभावनापूर्वपदोयथा॥
गुण इति बुद्धिः गुणबुद्धिः॥ नय इति गुणः नयगुणः॥ मथुरेति नगरी मथुरानगरी॥ शां
गमिति धनुः शाकधनुः॥ गदेव आयुधं गदायुधं॥ सुकृतमेवंधुः सुकृतबंधुः॥ ॥
मध्यमपदलापिसमासः॥ शाकप्रियपार्थिवः शाकः पार्थिवः सप्तधा तु वडुव्रीहिः॥
कथं द्विपदो बहुपदः॥ सर्वोत्तरपदः॥ सर्वोभयपदः॥ सह पूर्वपदो व्यतिहारलक्ष
णो दिगतराललक्षणाश्चेति॥ ॥ तत्र द्विपदो षड्विधा॥ द्वितीया द्विपदोयथा॥ प्राप्नु
हं संस्यसः प्राप्नोदकः ग्रामः॥ आरुढो वानरो यस्य सः आरुढवानरः वृक्षः॥ ॥ तृती

गुरु
३

यादि० शतः लोको येन सः चातलोकः॥ जितः कामो येन सः जितकामः॥ जितं कामो
यया सा जितकामा॥ जितं पद्मं येन तत् जितपद्मं॥ ॥ चतुर्थीदि०॥ उपनीतं भोजनं यस्मै
सः उपनितभोजनः॥ उपहृतः पशु यस्मै सः उपहृतपशुः॥ पचमिदि०॥ निष्कांतो जनो य
स्मात्सः निष्कांतजनः ग्रामः॥ उद्धृतं श्रोजनं यस्मान्न त् उद्धृतोदनं ऊंडं॥ ॥ षष्ठीदि०॥
चित्रागौर्यस्य सः चित्रगुः॥ दिव्यः कौस्तुभो यस्य सः दिव्यकौस्तुभः॥ तीक्ष्णा गदा य
स्य सः तीक्ष्णा गद्गः॥ पीनं अम्बरं यस्य सः पीनाम्बरः॥ शुक्लः पटो यस्य सः शुक्लपटः॥ शु
क्लोपटो यया स्ते शुक्लपटे॥ शुक्लापटा यथांते शुक्लपटाः॥ शुक्लः पटो यस्या सा शुक्लपटा॥
शुक्लोपटो ययो स्ते शुक्लपटे॥ शुक्लाः पटाः यथांता नि शुक्लपटान्ता नि॥ ॥ सप्तमीदि

सूच
४

पदो बहुव्रीहिः॥ विराः पुरुषाः यस्मिन्सः वीरपुरुषकोशामः॥ ॥ बहुपदो यथा॥ निर्जि
नकालमेघो येन सः निर्जितकालमेघः॥ अनेकाः रम्पाः प्रियाः यस्य सः अनेकरम्पप्रियः नि
लं उज्ज्वलं वपुर्यस्य सः नीलो ज्वल वपुः॥ ॥ सख्यो नरपदो यथा॥ दशानां उपसमीपे
येव सन्ति ते उपविशाः॥ ॥ सख्यो भयघदो यथा॥ द्वौ वा त्रयो वा मासाः येषां ते द्वित्रिमा
साः॥ त्रयश्चत्वारो वा येषां ते त्रिचतुराः॥ ॥ सह पूर्वपदो यथा॥ पुत्रेण सह वर्त्तन इ
ति स पुत्रः॥ भार्या सह वर्त्तन इति स भार्यः॥ व्यतिहारलक्षणे यथा॥ केशेषु केशेषु गृ
हीत्वा इदं युद्धं वर्त्तन इति केशा केशि॥ दंडैश्च दंडैश्च गृहीत्वा इदं युद्धं प्रवर्त्तन इति देडा द
डि॥ मुष्टिभिः मुष्टिभिः प्रसह्य इदं युद्धं प्रवर्त्तन इति मुष्टी मुष्टी-बाहुभिः बाहुभिः प्रसह्य

गुरु
४

अप्रवर्त्तनश्निर्वहृषाहू॥ दिगंतराललक्षणोयथा॥ दक्षिणास्यापूर्वस्याश्चदिशोयद
न्तरालंसाक्षिणपूर्वादिका॥ त्रिचिधोयथा॥ तद्वितार्थविषयः सोत्तरपदः॥ समाहारल
क्षणश्चेति॥ ॥ तत्रतद्वितार्थविषयोयथा॥ पंचसुकपालेषुसकृतः पचकपालः॥ पुरोडा
शः॥ ॥ सोत्तरपदोयथा॥ पचगाबोधनंयस्यसः पचगाबोधनः॥ समाहारलक्षणोय
था॥ पंचानांपुरीषांसमाहारः पचपुरी॥ त्रयाणां लोकानां समाहारत्रिलोकी॥ पंचानां
पात्राणां समाहारः पंचपात्रं॥ इतरेत्तरयोगः॥ समाहारश्चेति॥ ॥ तत्रइतरेत्तरयोगो
यथा॥ रामश्चकृत्तःश्चरामकृत्तौ॥ इतिदिगुः॥ ॥ भधदंदः॥ दंदोपिदिविधः॥ हरिश्च
हृश्चगुरुश्चहृिहृगुरवः॥ रमाचराधाचरामाराधे॥ ॥ छत्रंचचामलंचछत्रचाम

स. च

५

हेसमाहारोयथा॥ वाक्चत्तिट्चतयोः समाहारः वाक्चत्तिट् ॥ द्वंद्वश्चपाणिनूर्यसे
तांगां नांशूडाणामनिरचसितानामेषो द्वंद्वे एकत्विट्स्यात् ॥ रुस्तौ च कटश्च हस्तकं
ट ॥ पाणी च पादौ चतयोः समाहारः पाणिपादं ॥ मार्दङ्गिकाश्च पाणिविकाश्चतयोः
समाहारमार्दङ्गिकपाणिनिकं ॥ संकरश्च पटहाश्चतयोः समाहारः संखयटहम् ॥ ॥
सेनागेयथा ॥ राजन्याश्च रथाश्च आश्वाश्च राजन्यरथाश्च ॥ इति द्वंद्वः ॥ रथाश्च अश्वाश्च
तयोः समाहाररथाश्च ॥ रजकाश्च तंतुकायश्च रजकतंतुकायम् ॥ ॥ अव्ययीभावो
यथा ॥ अव्ययपूर्वपदो अव्ययोनरपदो अनव्ययो भयपदश्चेति ॥ ॥ मक्षिकाना
मभावो निर्मक्षिकं ॥ क्रमं अनतिक्रमेति यथा क्रमम् ॥ ॥ अव्ययोनरपदो यथा ॥ सू

७५
५

पस्यलेशः सूपंप्रति॥ कोशस्यमात्राकोशंप्रति॥ नत्रव्ययपूर्वपदोयथा॥ क्लृप्तस्यस
मीपेडपक्लृप्तं॥ कुंभस्यसमीपेडपकुंभं॥ शक्तिमनतिक्रमेनियथाशक्तिः॥ नृणो नसा
कंअन्नअतिकंसंतृणम्॥ ॥अव्ययोभयपदोयथा॥ दीमुनिवंश्योदिमुनी॥ ॥उभ
यपदसमासोयथा॥ कुभं करोतीति कुंभकारः॥ अलुक्समासोयथा॥ वनेचरतीति
वनेचरः॥ कटेकोलोयस्यसः कंठकालः॥ लुक्समासोयथा॥ कांतारमनितरः का
तारानितः॥ नाकंप्रतिनोनाकपतितः॥ ग्रामंगतो ग्रामगतः॥ नित्यसमासोयथा॥ वृ
क्षस्यमूलं वृक्षमूलं॥ अंन्यो राजा इति राजांतरम्॥ क्लृप्तंश्रितः क्लृप्तश्रितः॥ पुंडरीके
इवअक्षिणीयस्यसः पुंडरीकाक्षः॥ पद्मं नाभौयस्यसः पद्मनाभः॥ ॥पचाद्यव॥

स. च
६

धरत इति धरोपयसां धरोपयो धरो ॥ ॥ संपाद्यमानं यथा ॥ अमशकः मशकः
संपाद्यमाने कृतः ॥ मनुष्या नवः अस्य संतीति सानुमानशाङ्क मस्या स्तीति शाङ्गी ॥
॥ ॥ भावसमासः ॥ सुंदरस्य भावः ॥ सौंदर्यमचोरस्य भावः चौर्यं ॥ तत्करस्य
भावः तत्करत् ॥ अनुकूलस्य भावः अनुकूलं ॥ प्रोक्तस्य भावः प्रोक्तिः ॥ क्रियाविशेष
णं यथा भवति तथा स्यात् ॥ ॥ इति समासचक्रं समाप्तम् ॥ ॥ चकार
वाहुलोददो स चासौ कर्मधारयः ॥ यस्य स्तनां बहु व्रीहि शेषस्तत्पुरुषस्मृतः ॥
शुभ ॥ सम्वत् १००५ वैशाख कृष्ण ३० रोज ५ तस्मिन् दिने स पूर्णमिति ॥ ॥
तेजरत्नेन लिखितं स पूर्णसमाप्तम् ॥ ॐ ॥ शुभम् ॥ ॐ ॥ ० ॥
फराणिन्दुरत्न वज्राचार्यस्य पुरस्तकमिदम्

गुरु
६